

JOVAN MIRIĆ:

ODREĐENJE POJMA INTERESNE GRUPE

- a) interesne grupe i društvene grupe
- b) interesne grupe i »grupe za pritisak«
- c) interesne grupe i političke partije

Odrediti pojam interesne grupe znači, prije svega, staviti je i promatrati u relacijama prema nekim socijalnim fenomenima s kojima je ona u najbližem odnosu, ali je isto tako i jasno razgraničiti od tih fenomena. U onoj mjeri u kojoj ćemo u tome uspjeti, djelomično ćemo odgovoriti i na neka druga pitanja koja će nam se nužno nametnuti. Polazimo od pretpostavke da nema ni jedne grupe bez nekog interesa, i prema tome, da je svaka društvena grupa i interesna grupa. Ako je to tako, što onda interesnu grupu čini političkom interesnom grupom? (faktorom politike).

a) Interesne grupe i društvene grupe

Društvenom grupom u širem smislu možemo nazvati svaku skupinu individua koje imaju, ili neku zajedničku oznaku (npr. ljudi stariji od 50 godina), ili čine skupinu zahvaljujući nekoj »vanjskoj« činjenici, više ili manje slučajnoj okolnosti (npr. stanovnici jednog naselja). Ali društvenu grupu isto tako čine i ljudi koji se svjesno grupiraju, udružuju, da bi tako ostvarili neki svoj zahtjev, ideju, interes. Naravno da od slučajnih skupina, pa do svjesno organiziranih grupa, postoji čitava skala društvenih grupa, kojima se bavi sociologija kao opća društvena nauka. Ono što posebno zanima političku znanost kad je riječ o društvenim grupama, to je efekat, utjecaj što ga te različite grupe imaju na sferu politike. Zato ćemo se i mi baviti, prije svega, aktivnošću grupa, a manje njihovim sociološkim i psihološkim obilježjima. Nas zanima aktivnost grupa u političkim procesima, dakle, njihova dinamika.

Najvažniji uzrok socijalnog grupiranja leži u društvenoj podjeli rada jer je ona fundament za najraznolikiju društvenu diferencijaciju. Međutim, to nije i jedina osnova socijalne diferencijacije. Ne može se poreći da mnogi ljudi koji imaju jednako mjesto i položaj u društvenoj

* Izvadak iz neobjavljene opsežnije studije »Interesne grupe kao faktor politike«

podjeli rada mogu ipak imati različite interese, želje i sklonosti, što ih itekako može opredijeliti i angažirati u političkim procesima.¹

Da li je pojam interesne grupe uži ili širi od pojma društvene grupe?

Razlikovanje između interesne grupe, onako kako je mi shvaćamo (tj. njen utjecaj na političke procese), i društvene grupe ili grupacije kako ih određuje sociologija (mada i tu ima različitih određenja), ne može se sasvim precizno izvesti. Interesna grupa je, u jednu ruku, širi pojam od pojma društvene grupe, zato što se u političkim procesima mogu pojaviti i takve *ad hoc* tvorevine koje nemaju značajke društvenih grupa.² Interesna grupa je, s druge strane, uži pojam od pojma društvene grupe, jer ne mora, a redovno i ne obuhvaća sve društvene grupe. No, budući da se ovdje radi više o grupnoj dinamici, a manje o strukturalnim elementima, veoma je teško, gotovo nemoguće, povući granicu između društvenih i interesnih grupa. Ipak, možemo ih grafički prikazati kao dva kruga koji se većim svojim dijelom podudaraju, ali se gotovo nikada sasvim ne poklapaju.

Koji su najvažniji faktori grupne kohezije? To su, prije svega, interesi i potrebe. Međutim, kako interesi pojedinaca nikada ne mogu biti izraženi samo u jednoj grupi, niti njome predstavljeni, to je iluzorno i govoriti o nekoj apsolutnoj koheziji grupe. Zato je potpuna stabilnost interesnih grupa, bez obzira da li se radi o većoj ili manjoj grupi, fikcija.³ Ipak, zajednički interes participanata je osnovni elemenat stabilnosti interesnih grupa. Ali ono što interesnu grupu čini političkom interesnom grupom, to nije samo interes participanata koji čine grupu, nego prije svega zajednička akcija, zajednička djelatnost koju oni poduzimaju da bi taj svoj interes ostvarili ili zaštitili. Moguće je zamisliti (društvenu) interesnu grupu sastavljenu od članova sa jasno izraženim zajedničkim interesom, ali ako se oni ne pojave sa zahtjevom u političkoj sferi, da taj interes pokušaju ostvariti, onda se ne može govoriti o (političkoj) interesnoj grupi. Uopće, mogli bismo kazati: ukoliko je za politiku relevantna akcija, utoliko i akcija društvenu grupu čini (političkom) interesnom grupom. To znači, da se društvena grupa pojavljuje kao interesna grupa jedino tada i utoliko kada i ukoliko se javlja svojom akcijom u sferi politike, to će reći u sferi autoritativnog donošenja odluka, u sferi vlasti. Dakle svaka društvena interesna grupa kada,

¹ Kada to ne bi bilo tako, onda bi se društvo sastojalo od skupina automata a ne ljudi. Društveni progres, međutim, ne sastoji se u tome da svi budu jednaki, nego, naprotiv, u tome da svaki pojedinac može u punoj mjeri realizirati svoju individualnost, svoju raznolikost i da se može stalno potvrđivati u svom bogatstvu svoje autentičnosti. Zbog toga je i nemoguće zamisliti iščezavanje različitih interesa i interesnih grupa. Međutim, treba reći da interesi mogu biti različiti a da ne moraju biti suprotstavljeni, proturječni.

² Uzmimo npr. stanare koji su se tek uselili u novu stambenu zgradu, za koje ni po čemu još ne bismo mogli reći da čine društvenu grupu. Ti stanari mogu izvršiti pritisak na općinsku skupštinu za uvođenje plina. U tom slučaju oni predstavljaju interesnu grupu. Kada su ostvarili svoj interes — uvođenje plina — oni mogu godinama živjeti, a da se niti ne poznaju i da ne ostvaruju nikakve interakcije po kojima bismo ih mogli smatrati društvenom grupom.

³ Tako smatra i D. Truman, vidi cit, djelo, str. 157.

svoje zahtjeve pokušava ostvariti utjecajem na neku od institucija vlasti, postaje time politička interesna grupa.⁴

To, međutim, ne znači da interesnim grupama smatramo samo one grupe koje »izvana« djeluju na određene centre političkog odlučivanja. Svojevrsne i često puta najutjecajnije interesne grupe jesu, upravo one, koje se formiraju u tim centrima i oko tih centara vlasti kao »nosioci«, »reprezentanti« ili uzurpatori političkog monopola.

O interesnim grupama možemo govoriti bilo da se radi o odnosu između interesenata i predstavnika interesa, bilo da su u određenim situacijama sami interesenti ujedno i predstavnici svoga vlastitog interesa. Ponekad je ovo »vlastito predstavništvo« opravdano, normalno i legalno (npr. kod nas samoupravne radne organizacije). Ali su još uvijek češći slučajevi »posredništva«, »reprezentacije« interesa. U takvim slučajevima »predstavnici« interesa (odnosno interesenata) formiraju posebne interesne grupe, pa umjesto da djeluju u interesu onih čiji su predstavnici, oni često u prvi plan stavljaju svoje lične interese. Tako nastaju interesne grupe koje se formiraju oko centara političkog odlučivanja. To mogu biti interesne grupe birokrata (ne-predstavnika, uzurpatora) ili interesne grupe političara (predstavnika) ili se pak radi, a to je i najčešći slučaj, o njihovoj simbiozi. Što više napuštamo vrijeme kada je pojedinac donosio najvažnije političke odluke, to se sve više oko strategijskih pozicija vlasti formiraju različite interesne grupe, od čije moći i utjecaja često puta zavisi i ishod političke borbe.

Pri pokušaju određenja pojma društvene grupe, sociolozi se najčešće pitaju: koji je minimum interakcija potreban da bi smo mogli kazati da određena skupina ljudi čini društvenu grupu.⁵ Odgovori su veoma različiti. Međutim, kad se radi o određenju pojma interesne grupe najvažniji je, da tako kažemo, određeni »kvalitet interakcija«. Ponekad je čak dovoljan i minimum interakcija pa da određeni broj individua nazovemo interesnom grupom. Naime, ako su te interakcije uspostavljene sa svrhom da se izvrši izvjesni »pritisak« na institucije vlasti, onda možemo govoriti o interesnoj grupi, bez obzira koliko takvih interakcija postoji unutar grupe, i bez obzira koliko se one perpetuiraju.

Naravno, treba imati na umu, kada je riječ o interakcijama, da one mogu biti veoma raznolike i složene, od neposrednih kontakata (face to face interactio), koji su karakteristični za tzv. »primarne grupe« (ali ne samo za njih), pa do interakcija putem mnogobrojnih medija. Isto tako i akcije interesnih grupa, znači, njihova djelatnost prema vani — što ih, uostalom, i čini interesnim grupama —

⁴ Mi ćemo od sada umjesto politička interesna grupa upotrebljavati termin interesna grupa, a umjesto izraza društvena interesna grupa samo društvena grupa, ali napominjemo da ćemo se uglavnom baviti interesnim grupama kao faktorima politike, pa ćemo društvene grupe sasvim iznimno i spominjati.

⁵ Može ponekad, čak i za duže vrijeme, među pojedincima da postoji mnogo interakcija, a da oni ipak ne čine društvenu grupu. Npr. stotine ljudi, mogu se dnevno prevoziti istim pevoznim sredstvima, posjećivati iste sportske i druge priredbe i ostvarivati različite kontakte, pa da ih ipak ne smatramo društvenom grupom. Međutim interesnom grupom mogli bi smatrati skupinu putnika u gradskom tramvaju, koji su, odbivši od plate kartu, izvršili pritisak na gradske i komunalne organe da snize cijene prijevoza.

njihove akcije u odnosu na druge grupe i institucije, mogu biti izražene neposredno i posredno (npr. »pritisak« na javno mnijenje preko sredstava masovnog komuniciranja). Uopće, može se reći da se razvojem tehnike umnožavaju i »tehnike« djelovanja i utjecaja interesnih grupa.

b) **Interesne grupe i »grupe za pritisak«**

Interesne grupe se često poistovjećuju s »grupama za pritisak«. Tako su npr. za V. O. Koya »pressure groups« i »political interest groups« sinonimi.⁶ I mnogi drugi američki autori ne prave razliku između ova dva pojma. Interesantno je da su politolozi izvan Amerike uglavnom preuzeli izraz »grupe za pritisak« (tako npr. V. D. Stewart; S. E. Finer; J. Meynaud; G. E. Lavau; M. Duverger i dr.), mada se u američkoj literaturi sve više susrećemo sa izrazom »interesne grupe«.

Od naših autora, »grupe za pritisak« sa interesnim grupama poistovjećuje M. Pečujlić u svojim studijama iz političke sociologije.⁷

Izraz »pressure groups« uveden je u političku znanost dvadesetih godina i sve do pedesetih godina češće se upotrebljavao nego li izraz interesne grupe.

D. Truman izbjegava termin »pressure groups« jer smatra da je to izraz »političke zloupotrebe a ne upotrebe«. Ovaj izraz implicira sebično, neodgovorno, zahtijevanje posebnih privilegija od strane tih grupa.⁸ I doista, izraz »grupe za pritisak« volens-nolens, asociira na određene nedopustive, u najboljem slučaju polulegalne metode, na prenaplašenu neodgovornost i sebičnost ovih grupa, što ne izaziva samo terminološke zabune i teškoće u političkoj znanosti, već dovodi do shvaćanja da su interesne grupe asocijalne, nelegalne i štetne za društveni poredak, pa u skladu s tim i njihovu djelatnost treba onemogućavati. Nema nikakve sumnje da su ovaj termin (»grupe za pritisak«) izmislili i dali mu pejorativan prizvuk oni, koji su u svojim rukama držali i drže vlast zato da bi svaki pokušaj utjecaja na tu vlast okvalificirali kao nelegalan, i upravljen protiv poretka i morala«. Često se u literaturi o »grupama za pritisak« ističe da ove grupe ne žele da snose političku odgovornost za odluke, te zbog toga i ne žele da učestvuju u političkoj vlasti. Ne mislimo da je taj momenat bitan za ocjenu »neodgovornosti« grupa. Naime, interesne grupe koje imaju aspiracije prema političkoj vlasti drugačije se organiziraju i nastupaju u politici (organiziraju se najčešće kao političke partije). One (grupe) često puta uspijevaju i bez direktnog učešća u vlasti da postignu ono za čim teže, pa im takvo učešće nije ni potrebno. Zbog toga se niti ne bore da izravno učestvuju u donošenju političkih odluka. Dakle, ne radi se toliko o tome da interesne ili »grupe za pritisak« neće odgovornost, jer, tko hoće odluku, odlučivanje, taj mora, htio on to ili ne htio, preuzeti i odgovornost za takve odluke. »Neodgovornost« interesnih grupa su izmislili upravo oni koji donose političke odluke, a često puta nisu spremni da iz njih preuzmu političku odgovornost, koju onda pokušavaju prebaciti na druge. Iz toga je i nastao izraz »grupe za

⁶ Usp. V. O. Key: »Political parties, and pressure groups«.

⁷ M. Pečujlić: »Studije iz političke sociologije« (rukopis), izd. Visoka škola političkih nauka, Beograd, 1965.

⁸ Vidi D. Truman, cit. str. 38.

pritisak« kojima se opravdavaju »iznuđene« (čit. promašene!) političke odluke, donesene pod »pritiskom« ovih grupa. To je, smatramo, jedan od razloga zbog koga bi trebalo izbjegavati termin »grupe za pritisak«, a govoriti o interesnim grupama. Bez obzira koji motivi pokreću neku interesnu grupu da izađe s određenim zahtjevom u političkoj sferi i da nastoji da ga ostvari, sama činjenica da ti zahtjevi postaju transparentni, pozitivna je za svako društvo koje se smatra demokratskim. Okvalificirati, a priori, neke interesne grupe kao sebične i neodgovorne, a njihovu akciju kao društveno štetnu, znači favorizirati druge društvene grupe i druge interese, za koje se teško može unaprijed reći da su o p ć i.

J. Đorđević⁹ npr. smatra da treba onemogućivati djelovanje grupa za pritisak koje favoriziraju svoje vlastite interese. On, naime, razlikuje interesne grupe i »grupe za pritisak«, pri čemu je djelatnost interesnih grupa pozitivna i progresivna, jer znači ograničavanje funkcija države i »emancipaciju mnogih funkcija od državnog monopolizma«, dok je djelatnost »grupa za pritisak« neodgovorna i štetna i ne bi je trebalo dopustiti.¹⁰

Ovakvo razlikovanje ne možemo prihvatiti, prvo, zbog toga što ono u sebi upravo krije opasnost da neke društvene grupe žigošemo kao sebične, neodgovorne i prema tome nepoželjne, dok druge favoriziramo, i drugo, zbog toga, što se svaka interesna grupa u određenim uvjetima može pojaviti kao »grupa za pritisak«. U ovom slučaju »grupa za pritisak« je samo metod djelovanja interesne grupe, način njenog političkog angažmana. Ali »grupe za pritisak« nisu isključivi način političkog djelovanja interesnih grupa. Postoji mnoštvo drugačijih metoda utjecaja koji se ne mogu uvijek nazvati pritiskom, pa se stoga ni interesne grupe ne mogu poistovijetiti sa »grupama za pritisak«. Kakvi će utjecaji biti dopušteni i efikasni u određenom sistemu, to ne zavisi samo od političkog sistema nego i od mnogo drugih činilaca kao što su npr. nivo materijalne razvijenosti nekog društva, politička i kulturna tradicija, sistemi vrijednosti itd. Samo u izuzetnim periodima povijesti (revolucije) stavlja se na kušnju, stavlja se i u pitanje, osnovni principi i sistemi vrijednosti na kojima se temelji određeno društvo. U tim trenucima interesi se suprotstavljaju principima bez kompromisa, ukoliko, naravno, revolucija želi da prokrči put za »novo zasnivanje društva« (za nove principe). U »evolutivnim fazama« društvenog razvoja više se radi o suprotstavljaju interesa interesima, koji se interesi najčešće ispoljavaju preko interesnih grupa, iz čijeg međusobnog djelovanja najčešće rezultira određena politika kao kompromis.

Shvaćanje da neke interesne grupe treba da budu eliminirane iz političkih procesa, odnosno da im se oduzme mogućnost da se pojave u tim procesima, blisko je totalitarističkim koncepcijama i političkoj praksi gdje se na osnovu proizvoljnih kriterija »odabranih« grupa ili pojedinaца vrši »selekcija interesa.«

c) Interesne grupe i političke partije

⁹ J. Đorđević: »Interesne grupe i politički sistem Jugoslavije«.

¹⁰ J. Đorđević na jednom mjestu, u cit. raspravi, čak tvrdi da takve grupe ne mogu egzistirati u našem političkom sistemu, što, i kad bi bilo tačno, ni u kojem slučaju nije kompliment za taj sistem.

Nekako u isto vrijeme politička se znanost počinje intenzivnije baviti političkim partijama i interesnim grupama.¹¹ Ovo nije slučajno jer su političke partije i interesne grupe osnovni politički zraz socijalnih odnosa i proturječnosti interesa što se u tim odnosima manifestiraju. Ali, političke partije su isto tako i izraz demokratizacije društvenih odnosa i njihovog razrješavanja u sferi politike. Uostalom, politička znanost je i nemoguća bez takve demokratizacije, za što nam politička praksa posljednjih pedesetak godina (napose ona koja se naziva socijalističkom) pruža uvjerljive dokaze. Politička znanost marksističke provenijencije ignorirala je (bar dosada) interesne grupe kao faktore političkog sistema, a političkim partijama bavila se utoliko koliko su one neophodne kao organizirana politička (ali ne samo politička) sila klase u borbi protiv druge klase ili klase, zadržavajući se, uglavnom, na taktici borbe i na organizacionim pitanjima. Građanska politologija, naprotiv, u središte svog znanstvenog interesa stavlja sve više upravo interesne grupe i političke partije.

Mada je ponekad veoma teško utvrditi pravu razliku između interesnih grupa i političkih partija, ipak većina autora te razlike nalazi u njihovom odnosu:

- prema političkoj vlasti
- prema interesima koje zastupaju.

Što se tiče odnosa prema političkoj vlasti, najčešće se ističe da se interesne grupe ne bore za to da osvoje i vrše političku vlast, već samo da na nju utječu, dok je glavni cilj političkih partija baš u tome da osvoje političku vlast, da dođu »na čelo države« ili da ovu vlast zadrže ukoliko su je već osvojile.¹²

Naravno, iz ovoga nužno slijede i druga obilježja vezana uz posjedovanje i održavanje moći, što dovodi do daljih razlika između interesnih grupa i političkih partija. Tako se npr. ističe da interesna grupa zato što ne teži da osvoji državnu vlast, nema razvijenu ni političku ideologiju kao politička stranka čije je to jedno od bitnih obilježja.¹³ Ovo je samo djelomično točno, jer interesne grupe ponekad imaju itekako razvijenu ideologiju; one čak osnivaju političke partije koje »isturaju« kao borbene odrede u političku bitku, sa jasnom ideologijom, razrađenom taktikom i strategijom (npr. sindikati, crkve, etničke grupe itd.). Ali, i kada cilj interesnih grupa nije osvajanje političke vlasti, niti želja da se u vlasti sudjeluje, ipak su one konstitutivni element politike. Politika je, naime,

¹¹ Kao prvo značajnije djelo o političkim partijama smatra se »Demokracija i organizacija političkih partija u Americi i Vel. Britaniji«, M. Ostrogorskog iz 1902. godine (»Democracy and the organization of political parties in the United States and Great Britain«, London, 1902). Drugo najvažnije djelo¹ o političkim partijama (koje mnogi ocjenjuju kao najvažnije) jest djelo R. Mihelsa, o sociologiji političkih partija u savremenoj demokraciji (»Zur Sociologie des parteiwesens in der modernen Demokratie« iz 1910. godine, posvećeno uglavnom socijal-demokratskim političkim partijama i oligarhijskim tendencijama u njima.

¹² Da ne navodimo pojedine autore koji zastupaju ovakvo shvaćanje, reći ćemo samo to, da je teško naći ijednoga kod koga se ne nalazi eksplicitno izražen takav stav.

¹³ Vidi o tome kod Lukića: »Političke stranke«, Naučna knjiga, Beograd, 1966, str. 33.

uvijek u krajnjoj liniji rezultanta različitih interesa i interesnih grupa; u izvjesnoj mjeri čak i tada kada se radi o krajnjim oblicima despotije i tiranije, jer da bi se održali despot i tiranin prinuđeni su da respektiraju odnose snaga u društvu koje su se nametnuli.

Najbitnija oznaka interesnih grupa, kao što je već rečeno, sastoji se baš u tome što je njihovo djelovanje usmjereno na političku vlast, odnosno na organe koji je vrše. U kojim će se oblicima to djelovanje izražavati, kojim intenzitetom i do koga stupnja, to je *questio facti*. Teorijski je, međutim, veoma teško odrediti granicu političkoj akciji interesnih grupa, jer se ta akcija može očitovati kroz najblaže, najsuptilnije forme utjecaja, pa preko vršenja najgrubljeg (nasilje) i najefikasnijeg (novac) pritiska, do zauzimanja vlasti. U tom rasponu djelovanja, političke partije (najčešće kao interesne grupe *sui generis*) imaju izuzetno mjesto među ostalim akterima političkog djelovanja jer su svojim programom, svojom organizacijom i svojom akcijom najspremnije da se upuste u borbu oko političke vlasti. Međutim, kada se govori o odnosu prema političkoj vlasti treba imati u vidu odnos političke partije prema socijalnoj bazi čiji je ona politički izraz. To je tim potrebnije što nam taj odnos služi kao pokazatelj aktivnosti interesnih grupa i učinka te aktivnosti u političkim procesima, a isto tako nam ukazuje na odnos između interesnih grupa i političke partije (odnosno partija, ako je riječ o višepartijskom sistemu). Pri pokušaju određenja pojma političkih partija, mnogi autori ističu kao njihov bitan element to, da su one na neki način *posrednik između društva i države* što povezuje aparat javne vlasti sa različitim socijalnim grupama i snagama.¹⁴

»Partija je oblik povezivanja političkog dejstva države sa političkom aktivnošću grupa i pojedinaca, oblik intenzivnog prenošenja i cirkulacije tih dejstava u suprotnim smerovima — od društva ka državi i od države ka društvu.«¹⁵

Ne odbacujući shvaćanje o klasnom karakteru političkih partija, ne smije se zaboraviti da se politička aktivnost, pa i aktivnost samih političkih partija, odvija na mnogo širem planu nego što je to odnos između partije i klase. S razlogom se ističe tijesna povezanost političkih partija s političkim životom uopće, s raznim interesima koji se sukobljavaju i bore kako na nivou globalnog društva, tako, i još više, u različitim interesnim grupama i organizacijama. »Iako su političke stranke organizacije koje ujedinjuju ljude iste političke ideologije, koji izgleda da se bore samo za pobjedu te ideologije, koja je apstraktna i čini se da je daleko od neposrednih interesa za koje se bore razne društvene skupine i organizacije koje su nosioci tih interesa, ipak stranke svojim tesnim vezama s ovim činiocima pokazuju jasno da su ustvari nastale na istom tlu kao i oni i da brane iste interese, ali na jedan daleko viši i apstraktniji, pa zato i nejasniji način.«¹⁶ Sama činjenica što često u okviru jedne klase

¹⁴ Pas. A. Leiserson: »Parties and politics« i S. Neuman: »Toward a comparative study of political parties« u »Modern political parties«, Chicago, 1957, str. 396.

¹⁵ S. Vračar: »Partijski monopolizam i politička moć društvenih grupa«, »Gledišta« br. 8—9/1967.

¹⁶ Lukić: »Političke stranke«, str. 12—13.

postoji više političkih partija, govori jasno o nehomogenosti same klase, o njenoj pocijepanosti na različite interesne grupe, koje onda pokušavaju da putem političkih partija svojim interesima dadu politički izraz, te da ih tako političkim sredstvima štite i ostvaruju.

Definicija političke partije, što ju daje A. Fiamengo, također implicira nehomogenost i interesnu nepodudarnost: »političke stranke su takve društvene organizacione grupe preko kojih klasa ili njihove pojedine frakcije vode borbu za ostvarenje ekonomskih, političkih i kulturnih interesa«.¹⁷ (potcrtao J. M.).

Od stupnja homogenosti unutar same klase, kao i od stupnja klasne svijesti, najviše zavisi i odnos između klase i njene političke organizacije (partije) što ima znatan utjecaj, rekli bismo odlučujući, na forme i efekte djelovanja interesnih grupa. Buharin ističe da bi u jednom iznutra jedinstvenoj klasi partijska tvorevina bila nešto suvišno. A to, drugim riječima, znači da je egzistencija političke partije znak da unutar klase postoje interesne grupe. »Mjerilo i putokaz točnog odnosa partije i klase može se pronaći samo u klasnoj svijesti proletarijata«.¹⁸ Interesna podvojenost i različit stupanj klasne svijesti uvjetuju organizaciono odvajanje partije od klase, što ima, kako je to u toliko navrata jasno potvrđila praksa, dalekosežne posljedice. Posljedica takvog odvajanja izražava se, između ostalog, u partijskom monopolizmu, političkom svestvašću partije gdje je utjecaj interesnih grupa gotovo beznačajan. Dok, naprotiv, slabljenje partijskog monopolizma, političkog »unocentrizma« uopće, prati pojačana aktivnost interesnih grupa kao oblik političkog pluralizma, interesne artikulacije — političke demokracije.

Na prvi pogled, bilo bi logično da aktivnost interesnih grupa bude pojačanja u jednopartijskim sistemima, jer u višepartijskim sistemima razni interesi mogu da budu predstavljeni, između ostalog, posredstvom i djelovanjem političkih partija. Međutim, iskustvo jednopartijskih sistema (prije svega socijalističkih i komunističkih partija) pokazuje da »monopolistička pozicija vladajuće političke partije uvek dovodi do toga da se njena ogromna moć koristi za sve ključne zadatke u politici«.¹⁹ Kako monopolizam sam sebe ne ograničava, a nema ni druge socijalne snage koja bi ga ograničila barem na političku sferu, to se partija najčešće od političkog monopoliste pretvara i u ideološkog; jedino su njene ideje ispravne i prihvatljive »u interesu društvenog progresa«. Svako odstupanje od takvog »kursa« ocjenjuje se kao »skretanje«, štetno za opće interese. S vremenom, zahvaljujući permanentnoj indoktrinaciji ove monopolističke ideologije, u gotovo sve sfere društvene strukture prodire svijest o iluzornosti neke ideje ili akcije izvan »partijskog kolosjeka«, a kasnije i poistovjećivanje te svijesti sa partijskom. Ova svijest o iluzornosti bilo kakve političke akcije mimo partije još se više pojačava time što je partija tako isprepletena sa organima političke vlasti da je njen utjecaj na donošenje političkih odluka najodlučniji, pa bi i s te stane,

¹⁷ A. Fiamengo: »Osnove opće sociologije, «Narodne novine, Zagreb, 1967., str. 271.

¹⁸ G. Lukacs: »Metodička razmišljanja o organizacionom pitanju«, »Politička misao« br. 3/1964.

¹⁹ Vidi S. Vračar: »Partijski monopolizam i politička moć društvenih grupa«, »Gledišta« br. 8—9/1967, str. 1055.

svaka politička akcija interesnih grupa koje nisu u najužoj vezi s partijom, unaprijed bila osuđena na neuspjeh. U takvim uvjetima nema vanpartijskih »neutralnih« političkih organa na koje bi se moglo djelovati. »Tako su stvoreni zidovi koji se izvana nikako ne mogu probiti, jer nema političke snage koja bi se toga mogla poduhvatiti.«²⁰

Dakle, možemo zaključiti da je interakcija između interesnih grupa i političke partije u uvjetima partijskog monolizma i totalitarnog sistema uopće, svedena na »jednosmjernu« akciju vladajuće partije, vladajuće grupe ili pojedinca, dok su akcije interesnih grupa ili potpuno anulirane ili su ograničene na sasvim beznačajna pitanja koja nemaju nikakav značajniji utjecaj na politiku.

Kad se govori o odnosu prema interesima koje zastupaju, onda se obično u literaturi o interesnim grupama naglašava da političke partije zastupaju »šire«, »opće«, »općedruštvene«, »općenarodne« interese, dok interesne grupe zastupaju svoje uže interese, te u skladu s tim i razvijaju (za razliku od političkih partija koje razvijaju političku ideologiju), jedino »ideje koje se odnose samo na ono što nju (interesnu grupu) interesuje, a ne na celokupan društveni i politički poredak.«²¹ Kada bi interesna grupa zaista razvijala ideje koje »samo nju interesuju« onda bi se ona sama izolirala i ostala bez šanse da iz političke borbe izvuče za sebe povoljan rezultat. Naprotiv, interesna grupa mora itekako voditi računa o tome da li će, bar prividno, deklarativno, zatsupanjem »općih interesa« uspjeti da za sebe i svoj zahtjev animira javno mnijenje i da tako svoj utjecaj na centre političke moći učini efikasnijim.

Što se tiče grupne aktivnosti u odnosu na tradicionalne sisteme vrijednosti, ciljevi i metode te aktivnosti obično se podešavaju prema »općem raspoloženju«, prema konzervativnosti ili revolucionarnosti određene sredine i određenog trenutka. Tako će grupe uglavnom nastojati da formuliraju svoje ciljeve i podese svoju taktiku tako kao da su njihovi zahtjevi sračunati upravo na oživotvorenje i zaštitu postojećeg sistema vrijednosti, ukoliko se radi o konzervativnijim sredinama. U onim pak sredinama, koje se smatraju revolucionarnima, promjene koje bi trebale nastati kao posljedica grupne aktivnosti, nastoje se prikazati kao revolucionarne i od općeg interesa.²²

V. O. Key kaže da je interes, što ga ističe i za koji se zalaže politička partija, širi od onoga za koji se zalaže interesna grupa, (odnosno, »grupa

²⁰ S. Vračar: cit., str. 1056.

²¹ Lukić: »Političke stranke«, str. 33.

²² U tom pogledu veoma je instruktivan primjer američkog liječnika udruženja (American Medical Association, A. M. A.) koji se, u svojoj političkoj akciji ne zadovoljava samo svojim doista velikim prestižom i autoritetom »ljudi u bijelom« nego uporno razvija svojevrsnu političku ideologiju. To se udruženje, naime, već decenijama protivi uvođenju socijalnog osiguranja, štiteći tako svoje materijalne interese kroz privatnu liječničku praksu. Da bi se pridobila javnost za njihove ideje, a odvratila od ideje socijalnog osiguranja, američke se građane plaši »uvođenjem socijalizacije«. Ukidanje privatne (liječničke) prakse predočava se kao početak ukidanja privatne inicijative uopće. Socijalna politička medicina označila bi uvođenje »monstruozne boljševičke

za pritisak«, kako je on naziva) i da je blizak nacionalnom interesu.²³ Međutim, Mors kaže da je prava svrha političke partije, ne u tome da štiti opći interes, nego interes jedne klase, jednog dijela neke skupine građana, dakle, štiti interes koji je uvijek uži od nacionalnog.²⁴ A. Leiserson smatra da su interesi političke partije više »idealni«, dok su interesi grupa »materijalni«. ²⁵ Za razliku od »partija interesa« Burgeau kaže da postoje tzv. »partije mišljenja« koje okupljaju ljude istog mišljenja iz različitih društvenih slojeva.²⁶ Teško se složiti s ovakvom podjelom. Sva-ka je, naime, partija, »partija mišljenja«. Ona je, kao što kaže Gramsci, »kolektivni intelektualac«. Međutim, to »mišljenje« nije puka spekulacija o svijetu, već je, prije svega, izraz određenih položaja u društvu njenih pripadnika (članova) i izraz želje da se taj položaj zadrži ili promijeni uz pomoć političke vlasti. Dakle, političke partije su prije svega, interesne organizacije, partije interesa, inače se ne bi ni zvale političke.

»Političke stranke sve su manje izraz realnih interesnih grupa izvan »političke klase« s odgovarajućim ideološkim nadgradnjama i sve se više pretvaraju u interesne organizacije koje rade za svoj vlastiti račun i grupe ljudi koji žele doći na vlast, ne zbog toga da bi ostvarili interese onih koje »predstavljaju« nego, pored svojih ličnih interesa, i interese organizacije koja čini srž i jedinu operativnu realnost tzv. političkog pokreta«. ²⁷

Lukić kaže da političke partije nisu »po pravilu svesne toga da štite posebni interes, one ostaju ubedene da štite opšti nacionalni interes«. ²⁸ On smatra da se »ideologizacija« i sastoji u toj »nesvesnosti«. Ovo nikako ne bismo mogli prihvatiti, jer su političke partije uglavnom svjesne za čije i kakve interese se bore, a činjenica što se deklariraju kao zastupnici općeg interesa služi im kao taktika borbe u kojoj nastoje da pridobiju što veći broj građana uz svoj politički program. Ideologija i ideologizacije političkih partija nije »kriva svijest« što bi je o značenju i karakteru svog političkog programa i borbe za njegovu realizaciju, imala samo politička partija i njeno vodstvo, nego je to, prije svega, »kriva svijest«

birokracije«. U jednoj takvoj sredini koja je inače zaplašena »balkom komunizma«, interesne grupe često se služe takvim sredstvima propagande koja će taj strah još povećati, a realnost »socijalizacije« učiniti još bližom ukoliko se ne udovolji njihovim zahtjevima (vidi D. Truman: »The governmental process«, str. 170 do 177).

Ako, s druge strane, uzmemo za primjer naš politički sistem, onda ćemo vidjeti da i tu interesne grupe nastupaju sa svojom ideologijom ali sa svrhom da se njihove akcije i njihovi zahtjevi pokažu kao progresivni, socijalistički, čije bi eventulano ignoriranje imalo štetne posljedice za šire interese, ako ne i za sistem i društvo u cjelini. Spomenimo, zasada, samo sindikat kao tipičnu interesnu grupu ili više grupa koja najčešće nastupa kao organizacija koja štiti opće društveni interes i tako se pretvara u svojevrsnu političku organizaciju.

²³ V. O. Key: »Parties, politics and pressure groups«, str. 220.

²⁴ Cit. prema V. O. Key, navedeno djelo, str. 221.

²⁵ A. Leiserson: cit., str. 47.

²⁶ G. Burdeau: »Traite de science politique«, (u 7 knjiga), Paris, 1949, Tom I, str. 455.

²⁷ Pusić: »Upravljanje državnim poslovima«, Zagreb, VUS, str. 31.

²⁸ Lukić: »Političke stranke«, str. 22.

Usp. Lukić: »Političke stranke«, op. cit.

širokog kruga građana (pa i članova partije) koji treba da prihvate i slijede takav program i da pomognu takvu borbu.

Iako interesna grupa, za razliku od političke partije, nema svoj posebni politički program, ona će se najčešće truditi da program svoje aktivnosti i svojih zahtjeva formulira tako da djeluje (bar prividno) u skladu s općim interesom i to zbog toga što u protivnom neće moći da ostvari svoj posebni interes. Ne može se jednostavno reći da interesna grupa zastupa samo svoj partikularni interes, da djeluje neodgovorno, jer se »po samoj svojoj prirodi ne osjeća odgovorna za opće dobro«. ²⁹ S druge strane, političke partije i kada bi to htjele, ne bi mogle uvijek da »vode politiku« koja bi bila u interesu svih i opće prihvatljiva, zbog jednostavne činjenice što ni društvo nije homogeno, već je sastavljeno od grupacija sa različitim, a često puta i suprotstavljenim interesima.

Kao što su društvene klase homogene i jedinstveno nastupaju u političkoj borbi samo u izuzetnim periodima revolucionarnih promjena društva, tako isto i političke partije samo u tim periodima mogu s pravom pretendirati na to da su zastupnici općih interesa, interesa svih slojeva stanovništva, osim naravno, interesa klase koja posjeduje političku vlast, a koja se revolucijom lišava te vlasti. ³⁰ Kad nastupi »mirni period« konsolidacije nove vlasti, sve ono što je bilo sjedinjeno i ponešeno revolucionarnim žarom, oduševljenjem i nadom u promjenu »in melius«, postupno zauzima »socijalne tranšeje« koje otkrivaju svu proturječnost interesa među pojedinim društvenim grupama. Političke partije samo su jedna od formi u kojima se manifestira ta proturječnost. Kako su i one prije svega interesne organizacije, to znači zastupnici ograničenih, parcijalnih interesa, nesposobne su da se uzdignu iznad »ograničenog« i »parcijalnog«, pa svaka od njih »nalazi uzrok svih nevolja u tome što se na državnom kormilu nalazi njen protivnik a ne ona.« ³¹ Tako se borba oko interesa pretvara u političku borbu, a političke organizacije u interesne grupe.

Stoga bismo zaključno mogli kazati da su političke partije interesne grupe sui generis. To su takve interesne grupe čija je glavna, a u pravilu i jedina djelatnost da učestvuju u političkim procesima i da se bore za političku vlast. Dakle, političke partije su interesne grupe po tome, što se svojim utjecajem u političkoj sferi bore za određene interese, a razlikuje ih od drugih interesnih grupa permanentnost takve borbe i zahtjev za neposrednim učešćem u samoj političkoj vlasti.

²⁹ Kao što to kaže npr. G. Lavau u svom prilogu u knjizi Ehrmanna »Interest groups on four continents«, str. 62.

³⁰ »Ni jedna klasa građanskog društva ne može igrati ovu ulogu (emancipatorsku, J. M.), a da ne izazove u sebi i u masi trenutak e ntuzijazma, trenutak kada se bratimi i stapa s društvom uopće, kada se zamjenjuje s njim i kada je društvo osjeća i priznaje kao svoga počeg predstavnika, trenutak kad su njeni zahtjevi i prava uistinu prava i zahtjevi samoga društva, kad je ona stvarno glava i srce društva. Samo u ime općih prava društva može jedna posebna klasa polagati pravo na opću vlast. (Marx: »Prilog kritici Hegelove filozofije prava«, »Rani radovi«, izd. Naprijed, Zagreb 1961, str. 92.)

³¹ Marx: Kritičke primjedbe uz članak »Pruski kralj i socijalna reforma od jednog Prusa«, »Rani radovi«, str. 310.